

ΚΕΙΜΕΝΑ I¹

J. Locke, *Δοκίμιο για την ανθρώπινη νόηση*,

[*An Essay Concerning Human Understanding*],

μτφρ. Γρ. Λιονή, επιμ. Κ. Μετρινού, Αθήνα: Αναγνωστίδης, χ.χ.²

1. [*Η εμπειρική καταγωγή της γνώσης.*] – «Ας υποθέσουμε λοιπόν, ότι στην αρχή το πνεύμα (*Mind*) είναι αυτό που ονομάζουμε *tabula rasa*, κενό από χαρακτηριστικά, χωρίς καμιά ιδέα, όποια κι αν είναι. Πώς δέχεται ιδέες; Με ποιο μέσο κατακτά αυτήν τη θαυμαστή ποσότητα, που η φαντασία του ανθρώπου, πάντα δραστήρια και απεριόριστη, του παρουσιάζει με μια ποικιλία σχεδόν άπειρη; Από πού αντλεί όλα αυτά τα υλικά, που είναι ο πλούτος όλων των συλλογισμών του και όλων των γνώσεών του; Σ' αυτό απαντώ με μια λέξη: Από την εμπειρία (*From Experience*)», 2.1.2, σ. 42-43.
2. [*Οι ιδέες μας πηγάζουν είτε από την αίσθηση είτε από τη διανοητική παρατήρηση.*] – «Και πρώτα οι αισθήσεις μας, όταν έρχονται σε επαφή με ορισμένα αισθητά αντικείμενα, κάνουν να εισέλθουν στο πνεύμα πολλές ξεχωριστές αντιλήψεις για τα πράγματα, σύμφωνα με τους διάφορους τρόπους με τους οποίους αυτά δρουν πάνω στις αισθήσεις μας. Έτσι αποκτούμε τις ιδέες που έχουμε για το κίτρινο, το λευκό, το θερμό, το ψυχρό... και για όλα αυτά που ονομάζουμε αισθητές ποιότητες (*sensible qualities*)... Και επειδή αυτή η μεγάλη πηγή για τις πιο πολλές ιδέες που έχουμε, εξαρτάται τελείως από τις αισθήσεις μας... την ονομάζω ΑΙΣΘΗΣΗ (*SENSATION*)», 2.1.3, σ. 43. – «Η άλλη

---

¹ Τα κείμενα που ακολουθούν συνοδεύουν και υποβοηθούν τη μελέτη των αντίστοιχων ενοτήτων-κεφαλαίων της εξεταστέας ύλης του μαθήματος. Σημειώνεται ότι πριν από κάθε μεταφρασμένο απόσπασμα (ή σειρά αποσπασμάτων) του *Δοκιμίου* του Locke, παρεμβάλλεται ένα σύντομο κείμενο μέσα σε αγκύλες, το οποίο συνοψίζει το περιεχόμενο (δηλαδή εκφράζει την κύρια φιλοσοφική θέση) του αποσπάσματος ή της σειράς συναφών αποσπασμάτων.

² Τροποποιήσαμε και/ή συμπληρώσαμε όπου χρειαζόταν τη μετάφραση, λαμβάνοντας υπόψη τα πιο πρόσφατα αποτελέσματα της σχετικής έρευνας. Πρέπει ωστόσο να τονισθεί η ανάγκη μιας νέας, ακριβούς και ολοκληρωμένης μετάφρασης του έργου, η οποία θα συμπλήρωνε ένα σημαντικό κενό στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία.

πηγή από την οποία η νόηση δέχεται ιδέες, είναι η αντίληψη των λειτουργιών (*Operations*) του πνεύματός μας... Μα επειδή ονομάζω τη μια πηγή των ιδεών μας αίσθηση, ονομάζω την άλλη ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ (*REFLECTION*), γιατί το πνεύμα δεν δέχεται, μέσω αυτής, παρά τις ιδέες που αποκτά σκεπτόμενο πάνω στις δικές του λειτουργίες. Γι' αυτό, στη συνέχεια αυτού του λόγου, εννοώ με την έκφραση *διανοητική παρατήρηση*, τη γνώση που αποκτά το πνεύμα για τις δικές του λειτουργίες», 2.1.4, σ. 43-44. — «Τα εξωτερικά αντικείμενα προσφέρουν στο πνεύμα τις ιδέες των αισθητών ποιοτήτων... και το πνεύμα προσφέρει στη νόηση τις ιδέες των δικών του λειτουργιών. Αν κάνουμε έναν ακριβή έλεγχο σε όλες αυτές τις ιδέες και στους διάφορους τύπους τους, στους συνδυασμούς τους και στις σχέσεις τους, θα βρούμε... ότι δεν έχουμε τίποτα στο πνεύμα που δεν προέρχεται από έναν από τους δύο αυτούς δρόμους», 2.1.5, σ. 44-45.

3. [*Όλες οι ιδέες που προέρχονται από την αίσθηση και τη διανοητική παρατήρηση είναι απλές ιδέες. Το πνεύμα δεν μπορεί από μόνο του ούτε να τις δημιουργήσει ούτε να τις καταστρέψει. Μπορεί μόνο να τις επαναλάβει, να τις συγκρίνει ή να τις ενώσει, σχηματίζοντας με τον τρόπο αυτό νέες σύνθετες ιδέες.*] — «Αυτές οι απλές ιδέες (*simple Ideas*), που αποτελούν τα υλικά για όλες τις γνώσεις μας, δεν σχηματίζονται στο πνεύμα παρά από την αίσθηση και τη διανοητική παρατήρηση. Απαξ και η νόηση δεχτεί αυτές τις απλές ιδέες, έχει τη δύναμη να τις επαναλάβει, να τις συγκρίνει, να τις ενώσει με μια ποικιλία σχεδόν άπειρη, και να δημιουργήσει με αυτό το μέσο νέες σύνθετες ιδέες (*new complex Ideas*), όπως το βρίσκει βολικό. Αλλά δεν εξαρτάται από την ικανότητα των πιο υψηλών και καθολικών πνευμάτων, να δημιουργήσουν στη νόησή τους καμιά νέα απλή ιδέα που να μην έρχεται από την αίσθηση ή τη διανοητική παρατήρηση· και δεν υπάρχει καμιά δύναμη στη νόηση, που να είναι ικανή να καταστρέψει αυτές [τις απλές ιδέες] που ήδη βρίσκονται σ' αυτήν», 2.2.2, σ. 52-53.

4. [Γνώση είναι η αντίληψη μιας ορισμένης συμφωνίας ή ασυμφωνίας μεταξύ των ιδεών μας (και όχι μεταξύ των ιδεών και των πραγμάτων). Η αντίληψη αυτή είναι είτε άμεση (εποπτική γνώση) είτε έμμεση (αποδεικτική γνώση).] – «Μου φαίνεται λοιπόν, ότι η γνώση δεν είναι άλλο από την αντίληψη της σύνδεσης και συμφωνίας, ή της ασυμφωνίας και αμοιβαίας απώθησης (*the perception of the connexion and agreement, or disagreement and repugnancy*) μεταξύ των ιδεών μας. Σ' αυτό και μόνο συνίσταται η γνώση. Όπου υπάρχει η αντίληψη αυτή, υπάρχει γνώση, και όπου δεν υπάρχει, αν και μπορούμε εκεί να φανταζόμαστε, να κάνουμε εικασίες ή να πιστεύουμε, δεν θα φθάσουμε ποτέ στη γνώση. Γιατί, όταν γνωρίζουμε ότι το λευκό δεν είναι μαύρο, τι άλλο κάνουμε από το να αντιλαμβανόμαστε ότι οι δύο αυτές ιδέες δεν συμφωνούν; Όταν κατέχουμε την ύψιστη βεβαιότητα της απόδειξης, ότι οι τρεις γωνίες ενός τριγώνου είναι ίσες με δύο ορθές, τι περισσότερο κάνουμε από το να αντιλαμβανόμαστε ότι η ισότητα με δύο ορθές γωνίες συμφωνεί αναγκαστικά με τις τρεις γωνίες του τριγώνου, και ότι είναι αδιαχώριστη από αυτές;», 4.1.2, σ. 192. – «Κάποτε το πνεύμα αντιλαμβάνεται τη συμφωνία ή την ασυμφωνία μεταξύ δύο ιδεών άμεσα, χωρίς την παρέμβαση άλλων ιδεών. Αυτό, νομίζω ότι μπορούμε να το ονομάσουμε *εποπτική γνώση* (*intuitive Knowledge*). Γιατί σ' αυτήν την περίπτωση, το πνεύμα δεν αναλαμβάνει να αποδείξει ή να ερευνήσει την αλήθεια, αλλά την αντιλαμβάνεται, όπως το μάτι βλέπει το φως, μόνο από το γεγονός ότι στρέφεται προς αυτό. Έτσι, το πνεύμα αντιλαμβάνεται ότι το λευκό δεν είναι μαύρο, ότι ένας κύκλος δεν είναι ένα τρίγωνο, ότι το τρία είναι μεγαλύτερο από το δύο... Αυτό το είδος γνώσης είναι το πιο σαφές και το πιο βέβαιο», 4.2.1, σ. 196. – «Όταν το πνεύμα αντιλαμβάνεται τη συμφωνία ή την ασυμφωνία μεταξύ των ιδεών, όχι όμως άμεσα (*but not immediately*), τότε έχουμε τον επόμενο βαθμό της γνώσης, [την οποία ονομάζω *αποδεικτική* (*demonstrative*)]... Σ' αυτήν την περίπτωση, στην οποία το πνεύμα δεν μπορεί να συνδέσει τις ιδέες του, ώστε να αντιληφθεί τη συμφωνία ή την ασυμφωνία τους με την άμεση σύγκρισή τους ή με την εφαρμογή της μιας πάνω στην άλλη, είναι υποχρεωμένο να ανακαλύψει

τη συμφωνία ή την ασυμφωνία που αναζητά με τη βοήθεια άλλων ιδεών (μίας ή περισσότερων)· αυτό ακριβώς ονομάζουμε συλλογισμό (*Reasoning*)», 4.2.2, σ. 197.

5. [*Βεβαιότητα – Απόδειξη – Αποδείξεις.*] – «Η βεβαιότητα (*Certainty*) δεν είναι παρά η αντίληψη της συμφωνίας ή της ασυμφωνίας των ιδεών μας, και η απόδειξη (*Demonstration*) δεν είναι άλλο παρά η αντίληψη μιας τέτοιας συμφωνίας, με την παρέμβαση άλλων ενδιάμεσων ιδεών», 4.4.7, σ. 216. — «Αυτές οι ιδέες, οι οποίες παρεμβαίνουν και χρησιμεύουν στο να δείξουν τη συμφωνία ανάμεσα σε δύο άλλες, ονομάζονται αποδείξεις (*Proofs*)», 4.2.3, σ. 197.
6. [*Η γενετική εξήγηση της έννοιας της υπόστασης.*] – «Αφού το πνεύμα εφοδιάζεται με έναν μεγάλο αριθμό απλών ιδεών, που προέρχονται από τις αισθήσεις ανάλογα με τις διάφορες εντυπώσεις που δέχονται από τα εξωτερικά αντικείμενα, ή από τη διανοητική παρατήρηση πάνω στις δικές του λειτουργίες, διαπιστώνει ύστερα από αυτό, ότι ένας ορισμένος αριθμός από αυτές τις απλές ιδέες πάνε σταθερά μαζί (*go constantly together*), και επειδή θεωρούνται σαν να ανήκουν σε ένα μόνο πράγμα, σημαίνονται με ένα μόνο όνομα, όταν είναι έτσι ενωμένες σε ένα μόνο υποκείμενο... Από αυτό προέρχεται το ότι, αν και είναι αληθινά ένα άθροισμα από πολλές ιδέες συνδεδεμένες, στη συνέχεια οδηγούμαστε από απροσεξία να τις θεωρούμε και να μιλάμε για αυτές σαν να μην ήταν πραγματικά παρά μία μόνο απλή ιδέα· γιατί όπως ήδη είπα, επειδή δεν μπορούμε να φανταστούμε, πώς αυτές οι απλές ιδέες μπορούν να υφίστανται από μόνες τους, συνηθίσαμε να υποθέτουμε κάποιο πράγμα που τις υποβαστάζει (*Substratum*), στο οποίο υπάρχουν και από το οποίο προκύπτουν, και το οποίο αποκαλούμε επομένως υπόσταση (*Substance*)», 2.23.1, σ. 113.
7. [*Η γνώση της υπόστασης είναι αδύνατη. Μπορούμε μόνο να υποθέσουμε την ύπαρξή της ως το υπόστρωμα ή υποστήριγμα είτε των αισθητών ποιοτήτων (σωματική υπόσταση) είτε των διανοητικών λειτουργιών*

(πνευματική υπόσταση).] — «Όστε όποιος θελήσει να εξετάσει την έννοια της καθαρής υπόστασης εν γένει (*Notion of pure Substance in general*) που διαθέτει, θα βρει ότι δεν έχει καμία άλλη ιδέα για αυτήν, παρά μόνο μια υπόθεση (*Supposition*) ενός άγνωστου υποστηρίγματος τέτοιων ποιοτήτων, που είναι ικανές να παράγουν απλές ιδέες μέσα μας», 2.23.2, σ. 113. — «Η [σωματική υπόσταση] υποτίθεται σαν υποστήριγμα των απλών ιδεών που μας έρχονται από έξω, χωρίς να ξέρουμε τι είναι αυτό το υποστήριγμα· η [πνευματική υπόσταση] θεωρείται σαν υποστήριγμα εκείνων των λειτουργιών που παρατηρούμε εμπειρικά μέσα μας, και που μας είναι επίσης άγνωστο», 2.23.5, σ. 114-115. — «Έτσι, όποια κι αν είναι η μυστική και αφηρημένη φύση της υπόστασης εν γένει, όλες οι ιδέες που έχουμε για τα ιδιαίτερα και ξεχωριστά είδη υποστάσεων, δεν είναι άλλο παρά διάφοροι συνδυασμοί από απλές ιδέες (*several Combinations of simple Ideas*) που συνυπάρχουν σε μια ενότητα άγνωστη για εμάς... Με τέτοιους συνδυασμούς απλών ιδεών και όχι με τίποτε άλλο, φανταζόμαστε ιδιαίτερα είδη υποστάσεων», 2.23.6, σ. 115³.

© Δημήτρης Αθανασάκης

---

³ Πρέπει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με τον Locke, η άγνοια των υποστάσεων μόνο λανθασμένα μπορεί να εκληφθεί ως τεκμήριο ή απόδειξη της ανυπαρξίας τους: «Είναι παράλογο να βεβαιώσει κανείς ότι δεν υπάρχει Σώμα, επειδή δεν έχουμε καμία σαφή και διακριτή ιδέα της Υπόστασης της ύλης (*Substance of Matter*)· όπως είναι παράλογο να ισχυριστεί κανείς ότι δεν υπάρχει Πνεύμα, επειδή δεν έχουμε καμία σαφή και διακριτή ιδέα της Υπόστασης του πνεύματος (*Substance of a Spirit*)», 2.23.5.